

Олга ВОЈИЧИЋ-КОМАТИНА*

МЕЂУРАТНА ПОЕЗИЈА СТЕФАНА МИТРОВИЋА

Ајсџиракџи: У овом раду се бавимо реконструкцијом поетичких начела која су обиљежила стваралаштво црногорског пјесника Стефана Митровића. С обзиром на то да је стварао у периоду између два свјетска рата, разумљиво је да је у његовој поезији евидентно присуство авангардног, а касније и соцреалистичког кода. Такође су уочене и романтичарске одлике у пјесничком поступку те то свакако постаје и парадигматска раван Митровићевог пјесништва, јер се романтичарског тешко одрицао чак и у познијим годинама стварања. Наглашена субјективност, тј. персонализација лирског субјекта, емотиван однос према природи, перманентна меланхолична расположења, као и пројектовање личних стања на околне предметности, пратећи су елементи Митровићеве поезије, па чак и оне која је у техничком погледу блиска авангардној формацији. Ипак, истичемо да тридесетих година двадесетог вијека Митровић почиње конструисати стихове у експресионистичком маниру, што значи да се лирски субјект више не мири са постојећим стањем ствари те меланхолија уступа мјесто бунту и егзалтираној емоцији, што превазилази романтичарску поставку свијета, а укључује субјекта који је постављен као учесник и судионик. Све наведено даје се кроз сублимацију лирског и епског кода, чиме се фабуларизација намеће као још једна, једнако важна одлика Митровићеве поетике.

Кључне ријечи: авангардни и соцреалистички код, субјективност, експресионистички манир, романтичарска поставка свијета, сублимација лирског и епског

Стефан Митровић¹ је пјесник на основу чије међуратне поетичке еволуције можемо пратити два тока — првобитно увођење аван-

* Мр Олга Војичић-Коматина, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет, Никшић

¹ Стефан Митровић је рођен у Светом Стефану 1909. године. Гимназију завршио у Котору. Студирао на Филозофском факултету у Београду. Прогањан

гардне технике, а потом приклањање соцреализму. Уз то, Митровић нипошто не жели да ослободи своју поезију романтичарске наглашености, што се очитује у дескрипцији природе и у изражајној персонализацији лирског субјекта. Природа је у зависном односу са субјектом, јер служи као средство расијавања свих субјектових опажаја. Субјект, дакле, има примарну функцију, а све околне појаве које попримају улогу симбола, укључују се у субјектов свијет као конститутивни елемент посредством којег се тумачи све што се односи на емоционални видокруг. Примјећујемо да иронијска игра ријечи, деперсонализација и опозитиван однос према стварности као особености приличне авангарди, нијесу елементи које исповиједа ова поезија. Такође нема разглобљености реченичног низа ни нарушавања логике мисли, па ма како субјект био индиспониран проблематиком коју описује. Реченични поредак је очуван, а Митровићева реченица зависно-сложена и сви њени чланови, с обзиром на поменути поредак ствари, учествују у формирању цјелине. Оно што је изражено у овој поезији јесте генолошка преплетеност, што значи да се у овим текстовима није тежило очувању чисто лирског кода, већ је њему присаједињен и епски, што објашњава и поријекло хипотаксичних творевина. А оно што ову поезију карактерише када је у питању техничка страна, односи се на поступак парцелисања стихова који је у складу са авангардним методом. Дакле, тематско-мотивска разуђеност, индивидуалност лирског субјекта и реченични склоп којим се на романтичарски начин представљају душевна стања, јесу елементи који не одговарају захтјевима авангарде, али је зато фрагментарност поетског текста дата кроз неједнаке стихове, нешто што у потпуности иде у корак са авангардом. Треба истаћи да се таквим стихом настоји испратити мисао лирског субјекта која је богата мисаоним преокретима и зато су и реченице неједнаке дужине. То производи асиметрију стихованог реда, а гра-

и хапшен као припадник револуционарног покрета. Учесник Народноослободилачке борбе 1941. године. У току и после рата (до краја 1948. године) био на високим партијским и државним функцијама.

Од 1926. године објављивао је своју поезију у загребачкој *Младосћи*; скопском *Јужном појегу*, београдским часописима и листовима — *Мисао*, *Илустроване новине*, *Спожер*, *Линија*, *Смена*, *Развијак*, *Књижевне новине*, цетињским *Зайисима*, никшићким часописима *Развршије* и *Соне*; у новосадском *Лейојису мајице српске*, у сарајевском *Појегу* и листовима — *Сиварању*, *Овдје и Побједа*. Дјела: *Пјесма и човјек*, пјесме, Цетиње, 1971; *Сније и море*, пјесме, Титоград, 1976.

фичка неуједначеност стихова је ефекат којим се визуелно утиче на реципијента, јер је то знак распознавања авангардног поријекла — техника која читаоце инспирише да помисле да је ријеч о нечем антитрадиционалном и прије него се уђе у сам текст. Издвајање синтаксичких дјелова који у свакој сљедећој, графички независној стихованој цјелини, доносе нову ерупцију мисли, повлачи и то да сваки нови стих постаје носилац другачијих семантичких могућности.

*Не моју њредројајџи дане моје њајџње.
 Зајџо ја дезмјерном љубављу волим
 Овај дијели њрољејџни дан
 Шџџо сам ја желио док дијаж
 У каменим ћелијама, висећим ван свијејџа²
 (из пјесме Љубав).*

Намјерно цијепање реченице на два стиха резултира значењским осамостаљивањем обију стихованих цјелина које ни у ком случају не би имале такву позицију да су стајале једна поред друге. Опкорачењем се добила нова врједност, а такође се избјегло непотребно низање које би тада више личило на наративни текст. Код Митровића није ријетка ситуација смјештања само једне реченице у више стихова. Таква појава евидентира пажљиву селекцију вербалних јединица, јер обично оне јединице које су дате у првом стиху имају улогу увода у стање лирског субјекта, а сви сљедећи стихови разрађују то стање и уносе допуне и напokon, последњи стих је карика којом се уланчава емоционална поента.

*Не моју њредројајџи дане моје њајџње,
 Много их дјеше на обалама ријека,
 Кад жељезне кише рајџа не даваху
 Да ријеке њрођем њреко мосџа,
 Да ријеку њрејазим и сџијнем на конак и вечеру³
 (Из пјесме Љубав).*

² Стефан Митровић, *Љубав*: Антологија Бранка Бањевића *Црнојорска модерна*, Национална заједница Црногораца Хрватске, Матица црногорска, Загреб, 2006, стр. 343.

³ Стефан Митровић, *Љубав*: из Антологије Бранка Бањевића *Црнојорска модерна*, Национална заједница Црногораца Хрватске, Матица црногорска, Загреб, 2006, стр. 343.

У Митровићевој поезији можемо разликовати две врсте текстових чије је основно дискурзивно обележје одсуство, односно присуство социјалних мотива. Тако у прву групу текстова спадају ње: Занос, Љубав, Прољетна екстаза, Дах пред првим прољетним шаласима, Молива у прољетне јутро, Исрвијеси пред даљном, Последња молива, Мајци, Пјесма чеда раскрснице, Самрине сјенке у очима моја друга, Јаче од мучила и Црни вјешар.⁴ Наслови датих пјесама асоцирају на расположења, осјећања и збивања романтичарских пјесника; занос је био често стање у којем су се романтичари проналазили, исповијест и молитва су били најчешћи облици интимног исказивања, љубав је била осјећање које се могло сматрати узрочником најразличитијих душевних манифестација — од благе меланхоличне резигнације до усхићења земаљским животом, а стања у природи су употребљавана као самопотврђивање лирског субјекта који се изједначава са олујном ноћи или прољетним јутром. Поезија Стефана Митровића на тај начин функционише на сва три знаковна плана — иконичком, индексном и симболичком. Доминантна је слика, а она уједно прелама и импресионистичке интенције, јер је лирски субјект у центру доживљајног простора и све је подређено њему, ипак, сви опажајни рефлекси условљавају широко поље значења, што значи да шум таласа, фијук вјетра, грмљавина или било који агенс из природе који је могао узбудити лирског субјекта, у другом се моменту претвара у експресивно поље — индексни знак. Символи који егзистирају у овој поезији (ноћ, мјесечина, звијезде, сунце) по логици коју намеће Митровићев поступак, детаљи су субјективних вриједности, јер се кроз сваки симбол изражава емоционално-мисаона атмосфера, а не како свијет природе за себе. Укључивање природе у изградњу духовног свијета, опробано је средство бројних пјесничких струја, а тај ће модел доживјети преобликовану верзију у Митровићевом пјесништву и независно од тога да ли ће се именовани манир укомпоновати са авангардним или социјалним ангажманом, постаће парадигматско својство ове поезије.

Када је опис природе у сагласју са емоционалним стањем поетског субјекта, очекивано је да и реченица којом се обрађују одређе-

⁴ Татјана Бечановић, *Рано њесништво Стефана Митровића*: из хрестоматије Слободана Калезића — *Црногорска књижевност у књижевној кријици В*, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2002, стр. 471–472.

на стања буде дуга. Чак су наслови појединих пјесама дати са свим реченичним члановима те се каткад има утисак да се наслови односе на наративни, а не на поетски текст. Дуги стих подсјећа на стил прозне реченице и то се може сматрати мањкавошћу Митровићеве поезије јер је основно начело лирике концизна реализованост реченичних исказа на темељу које се добија мисаона пространост. Објашњавањем емоције естетска информација слаби јер се и значењско поље сужава. Обимност лексичког регистра сигурно да није авангардно обиљежје па тако није ни свођење субјектове експресије на поље у којем арбитирају осјећања сјете и константне туге. Авангардна изражајна средства обликују динамизам рефлексije у којој нема мјеста за субјектову помиреност са свијетом, већ је сваки израз истовремено и одраз бунта и нетолеранције према друштвеном уређењу. Апатија која је карактеристична за субјекта меланхолика овдје истински проналази своје мјесто, за разлику од динамичне емоције која мотивише авангардног колерика. У хармонији са исказаним поетским иступањем је и однос Митровићевог поетског субјекта према сакралној мотивацији. Од субјекта који се мори са постојећим не може се очекивати антирелигиозни став нити богохуљење, а помињање именица *молићива* и *исповијест* иде у прилог тој констатацији, чак и онда када молитвени акт и исповиједање нијесу упућени некој супериорној појави. Напомињемо да је овакав однос према богу и хришћанству прокламован у циклусу пјесама које су формиране под утицајем романтичарских тенденција и авангардног комбиновања стиха, док је у пјесмама које се стварају тридесетих година двадесетог вијека, однос према религији другачији.

Комунистичка идеологија је била једнако ригидна кад се о религиозности говорило у литератури или ванлитерарним варијантама па је и ствараочево фиктивно обликовање стварности носило печат актуелног канона. Раскрстити са религиозним традицијама, прогласити Бога мртвим или га спустити на људски ниво постојања и са тог аспекта дијалогски се обрачунавати са њим јесу захтјеви нове тематике, чији идеолог постаје и Стефан Митровић. У стиховима из пјесме *Рибар* субјект за све заблуде о врховном бићу употребљава облик перфекта — *Имао сам Боја, њега сам сахранио у неслушене молићиве*. Претходне заблуде о људском вјеровању износе се и у пјесми *Пјесма о нама*.

*(...) Па ипак су нас лажима и сада дојили:
 Да је Бој добар и да је сваки тријех ојросиив
 Да је тијело йроклейсиво и души шамница
 Да шреба йрашийти, кајати се и љубити своја као самоја себе
 Али, ипак, у име Христиа, и крв да шреба йролиити.⁵*

Иронијски однос према божијим заповијестима и хришћанским врлинама, спада у процес десакрализације. Индокринација хришћанског вјеровања има за циљ усвајање нових етичких вриједности које неће бити засноване на ниподаштавању земаљског живота. Као коначан закључак који исходује из Митровићевог става о непостојању Бога, могли би се узети стихови дати у епистоларној форми.

*Да је умро Бој йод шерешом злати на златним олиарима
 Да кроз йосрину йразнину Сојона коло ира
 А вама обећано небо да би вас крвавије клали.⁶*

Социјалистички културни модел донио је постулате којима су Митровић и његова пјесничка генерација и те како били заокупљени па је било незамисливо удаљити се од стварности и својим пјесничким сензибилитетом не одговорити на оно што се свакодневно збива. Истина, авангардно одсуство бриге за форму и даље је у маниру Стефана Митровића, а и романтичарских аспирација има још увијек јер је, како истакосмо, романтичарска раван парадигматска основа на којој стасава његово поетско обликовање. Ипак, има тренутака када је Митровићев субјект толико понукан социјалним протестима да доводи у питање дотадашње романтичарске поступке, сматрајући их антиподражавалачким и исувише сновним.

*Ми нијесмо йјесници уклети у блудним ноћима над винском чашом
 Ни ковачи свечаних звукова у славу имаинарне йосиође „Љејоше”
 Ми нијесмо дујокоси калуђери с крсиом за расијеће рођеноја тијела
 Ми смо крикови љажених
 Јека фабричких сирена, у мајленој зори, у мраку кровињара;
 Сукљамо као ймине рудокоја,*

⁵ Стефан Митровић, *Пјесма о нама: Разврија*, Никшић, јули–август, 1932, стр. 84.

⁶ Стефан Митровић, *Мриви ојац у йосјети синовима: Зайиси* књига XII, свеска И, Цетиње, јануар 1932, стр. 24.

*сјечемо као клеџиве сељака на јаловим ораницама
и носимо свијећило шћо казује љућ у сјућрашњи дан⁷
(из пјесме Пјесма о нама).*

И даље је лирски субјект основни доживљајни елемент свеукупне стварности, с тим што он више није ограничен само на личну сферу доживљавања па је евидентно да се његово поље дјеловања умножава. Он више није меланхолик који пригушено саопштава спознају о свијету. Знатна доза огорчења дозвољава му наглашену емоцију која се често уобличава револуционарном интонацијом и у обраћању и у исповиједању (*ви, ми*) што све одговара експресионистичком поступку. То што лирски субјект усложњава своју функцију директан је потез пјесниковог екстрасензитивног ширења на оно што се зове дешавање у његовој околини. Природа је у Митровићевој поезији и даље једно вријеме декор за изражавање душевних расположења, али је и овдје дошло до пренаглашавања основног значења које природа аутохтоно посједује — дешавања у природи су доведена у исту раван са дешавањима у друштву, у стилу социјалне литературе и природа је уведена у социјални контекст.

*Ноћ на љрају црну свилу љреде
јер вјећар љућује улицама и злокобно куца на све љрозоре
Нејдје у љозадини замире вајај брода, нејдје се нечији
син криши олујом
ља зајћо ноћ на љрају врну свилу љреде:
сјућра ће некоја љронула рука сљарице кроз љамну
одају мараму црну
развићи⁸
(из пјесме Рибар).*

Код Митровића временом долази до преминације социјалних мотива, о чему говори првенствено позиција лирског субјекта (субјект позива, квалификује и никада у бунту није усамљен), али и доживљај природе се укршта са доживљајем друштва, јер се као подражавани објекти узимају људи из непосредне средине — по-

⁷ Стефан Митровоћ, *Пјесма о нама, Развршја*, Никшић, јули–август 1992, стр. 84.

⁸ Стефан Митровић, *Зайиси*, година V, Књига XII, Цетиње, јул–децембар 1991, стр. 282.

морци и рибари који живе у сусједству са природом и уједно презентују друштвену слику. Пјесник који се одлучује на пројекцију стварности кроз пјесништво, начисто је с тим да слика природе временом мора бити потпуно замијењена те да се мора наћи потпуно нов начин рефлектовања постојећег. У тексту *Рано њеснишиџво Сџефана Миџровића* Татјана Бечановић примјеђује да је овај пјесник, ипак, у току социјалног ангажмана, раскрстио са романтичарским усмјерењима и да, иако су она база његовог пјесничког обликовања, у пјесмама социјалне мотивације трпе одређене преображаје. У овом њериоду слој њредмеџности Миџровићевих њесничких сџрукџура знаџно се модификује и умјесџо њредмеџа и њејсажа на које се њројекџују емоџије и расџоложење лирскео субјекџа, сада се моделују њредмеџности које џреба да реконсџруишу емџириџску сџварности.⁹

Разоткривање инокошџине оних који се боре за основне егзистенџијалне услове, овдје укључује и повећање наративности у лирски ток. Дакле, жанровско преплитање је присутно и у пјесмама са соцреалистичком перспективом, међу којима издвајамо сљедеће текстове: *Ридар*, *Пјесма о нама*, *Очево њисмо из џамнице*, *Мрџиви оџац у њоходе синовима*, *Брод њлови В*, *Брод њлови VIII*. Фабуларност је подстакнута ауторовом интенџијом да социјалне невоље обесправљених слојева прикаже у темпорално–каузалном пресјеку; за сваку описану догађајност аутор успоставља и доживљајност као нужни еквивалент. Реџипијент каткад не може да се отме утиску да би све пјесме из овог опуса могле попримити и форму наративног текста, што не значи да су особине чисто поетског језика овдје у помањакању, него да је епска димензија скоро једнако наглашена као и лирска. Ако обратимо пажњу на стихове из пјесме *Мрџиви оџац у њоходе синовима*, закључићемо да их је заиста врло лако доживјети као прозне реченице. *Па дођох ноћас ја, мрџиви оџац, да вам њредам клеџиву, њобуну и мач. Да зарониџе у дан и сасјечетџе ове свеџе лажи доџова и јалових недаћа ња макар вас сунце раскрваљене и џоле у сџџон као у џроб сахранило*. Уочићемо да ово није само случај са поменутом пјесмом и да таквих примјера можемо наћи и у другим пјесмама из Митровићевог опуса насталог тридесетих го-

⁹ Татјана Бечановић, *Рано њеснишиџво Сџефана Миџровића*; из хрестоматије Слободана Калезића — *Црногорска књижевности у књижевној криџици В*, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2002, стр. 476.

дина. Оно по чему ове пјесме ипак усвајају доминанту лирског кода јесте субјективност која и када је усложњена кроз форму *ми* и *ви*, искључује све друге облике сазнавања стварности, сем кроз личну пројекцију. Чак и у ситуацијама када се преплићу улоге наратора и субјекта, субјектова функција је та која има превагу и која допушта сегменте нарације увијек зависне од субјектове воље. Даље, ритмичност израза је прилагођена управо лирском тексту, а организација стиха је направљена тако да је најприлагођенија исказима од којих је састављена и свакако диктира и говорну интонацију исказа:

*Вама обећаше небо да би вас на земљи крвавије клали,
А знаће ли што сам био кад у подземљу одјекну добра смртина ура
и ојласи њајну јроба
Земља која је саму себе клала и надала се у расцвјетала небеса.*¹⁰

Међу њим, иако овај јесник прихвата неке кључне јосипулајне социјализма, његова најлашена лирска вокација намеће један интроспективни јрисју у обликовању ликова, при чему аутор јрвенствено моделује њихове емоције и расјоложења, дакле, њихово унутрашње стање, што јојврђује и јрисјуство верба сенјиенди.¹¹ Закључујемо да Митровић остаје превасходно лиричар који нипошто не жели да епском екстензијом заступљеном у његовом дјелу, одузме поетском тексту његова основна својства која би га одвојила од примарног рода, а усљед чега би се изгубила субјективност.

¹⁰ Стефан Митровић, *Мрјви ојац у јосјети синовима: Зајиси*, књига ХИ, свеска И, Цетиње, јануар 1932, стр. 24.

¹¹ Татјана Бечановић, *Рано јеснијство Стефана Митровића*; из хрестоматије Слободана Калезића — *Црногорска књижевност у књижевној кријици В*, Универзитет Црне Горе, Подгорица, 2002, стр. 477.

Olga VOJIČIĆ-KOMATINA

INTERWAR POETRY OF STEFAN MITROVIC

Summary

The analysis of Mitrović's songs, published in the period between the two world wars, show two dominant poetic directions: avant-garde and social-realism. Romantic elements are also indispensable in the poetry of this period which is understandable especially taking under consideration Mitrović's obsession by nature, primarily by sea, sky and stars. Mentioned elements of nature are very inspiring for this poet and remain a high level of symbolization. We also found that the lyrical subject is personalized and is the structural factor of these texts, because this poetic manner Mitrović does not leave for a long time. The avant-garde elements are related to the technical side of the poems and include uneven number of syllables in a verse as syntactic-intonation structure, as well as unequal number of verses and stanzas; all belongs to the anti-traditional procedure. Traces of expressionism are given through exalted emotion and mentioned lyrical subject that makes its function compound later. Finally, we conclude that interlacing of the lyric and epic is another essential feature of Mitrović's poetry, because narration is the characteristic the poet does not want to leave.

Key words: avant-garde, social-realism, lyrical subject constructive factor, antitraditional procedure, expressionism, exalted emotion